

Надія ФЕРЕНЦ

ПОЕТИЧНИЙ СВІТ ЮРІЯ КЕРЕКЕША

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Вип. 24
УДК 811. 161. 238.

Ференц Н. Поетичний світ Юрія Керекеша; 14 стор. Кількість бібліографічних джерел – 8; мова українська.

Анотація. У статті розкриваються мотиви і жанрові особливості поезії Юрія Керекеша.

Ключові слова: мотиви, образи, символи, ліричний герой, жанр, афоризм, національна культура.

Annotation. Both motives and genre stylistic peculiarities of Yuri Kerekesh poetic works are disclosed in the present article.

Key words: motives, images, symbols, lyrical personage, genre, national culture.

Свій шлях у літературу Юрій Керекеш розпочав з російськомовної поезії. Далися знаки навчання у російськомовній Мукачівській гімназії і, звичайно, вплив місцевих москофілів. Друкував свої вірші під поетичними мальовничими псевдонімами Г.Лазурин і Ю.Барвінок. Краці з них згодом з'явилися у колективних збірниках «Живая струя» (1940), «Перед Сходом» (1943). Що ж хвилювало молодого поета у ті далекі роки, роки окупації рідного краю угорсько-фашистськими поневолювачами? У багатьох творах Ю.Керекеша сорокових років бачимо образ зажурених низеньких хат, маленьких віконець, сірих або чорних хмар.

У такій старенькій хатині у селі Великі Лучки побачив Ю.Керекеш світ 26 червня 1921 року. На все життя зберегла пам'ять поета сумну картину: знеможений від праці батько, серце якого розколює голодний плач дитини, згорьована мати з поклонами біля ікони, і листя, яке жбурляв у вікно зухвалій, холодний вітер. Цей спомин молодий поет завершує словами:

*Шептал уныло, жмурия очи,
Предвечные слова Христа:
«О, хлеб насыщенный даждь нам, Отче!»
Но хлеба нет – лишь суета...*

*Я ныне вижу хаток много
В ущелье мне родных Карпат,
Мои в них братья все безмолвно,
Судьбой обижены, - терпят
«Я видел» [6, 21].*

Цитовані рядки цензура не пропустила, хоча не було в них ні прямого осуду окупаційного режиму, ні закликів до боротьби проти кривдників.

У ліриці Ю.Керекеша 40-х років виразно звучали соціальні мотиви, часто зустрічались образи плачу, безутішного болю, мук, журби, печалі, бездольного, безіменного краю, важкого горя, убогих похмурих хат, кривавого поля, стогнучого серця, журної Верховини, тернового вінка, скорбних рук. Вони створюють рельєфну картину життя закарпатських українців за часів угорсько-фашистської окупації. Але домінуючим у ранній ліриці поета був оптимістичний настрій, віра в омріяний

завтрашній день, у те, що «Умчатся тучи серые» («Довольно»), зникнуть люті дні, діти «долю сонячну здобудуть». Щасливе життя у його ліриці символізували світла повинь, новий день, осяяний сонцем ранок, весна. Ці образи характерні для всієї закарпатоукраїнської поезії 40-х років. Своїм змістом рання творчість Ю.Керекеша споріднена з лірикою В.Гренджі – Донського, Ю.Боршоша – Кум'ятського, К.Галаса. Як і його побратими по перу, Ю.Керекеш декларував свою відданість соціально і національно приниженим землякам.

Новий день, щасливу долю, на думку Ю.Керекеша, здатне наблизити поетичне слово. Автор декларував готовність скласти пісні рідним хатам, присягав на вірність рідному слову:

*Тобі хто ворог –
То ворог мій!
«Рідне слово» [6, 29].*

Поет намагався наповнити це слово відвагою, завзяттям і вогнем. Він з обуренням говорив про земляків, що б'ють поклони чужим богам («Зродила вас низенька хата»). Його вірш динамічний, вибуховий, сповнений передчуттям очікуваних змін. Їх діалектику вдало передають характерні для поезії Закарпаття 40-х років бінарні опозиції: світ – ночная тьма, сонце – тучи, верх – провалля.

Більшість творів на захист рідного слова, національної культури Ю.Керекеш написав у 1942 році, навчаючись у Будапештському університеті.

У багатьох творах поета настрої ліричного героя виразно постає з пейзажу. Дійовими особами імпресіоністичної картини вечора є обвите синьою вуаллю сонце, сонні хмари над горою, місячні промені.

*Похоронили день. Вуалью синей
Обвилось солнце.
И смотрит в поле с грустной миной
Лачуг оконца.
Луна из круглого окошка
Лучи простёрла.
Небесные мерцают плюшки
В ночных просторах.
«Вечер» [6, 22].*

У вірші «Після бурі» Керекеш синестезійно поєднує звуки, барви, рух, поетизуючи трепетне, таємничо-казкове. Метафоричні образи, порівняння, словесні повтори, темпоритм – усе це передає динаміку, рух, стихію, почуття бадьорості і радості.

*Свисли тучи сталактитом
С голубого потолка,
Процедили уж сквозь сито
Опрокинутый бокал.*

*Солнце шторы растянуло,
Молодое, как дитя,
Пылью тёплого подуло
На отмытые поля.*

.....
*Загудел, засуетился
Рой пчелиный золотой.
Пляшут капли,
Пляшут, реют... [6, 27].*

Ю.Керекеш схоплює природу в настрої романтичної збудженості, коли сама душа, опромінена сонцем, радіє, сміється, танцює. Кожне слово, кожна поетична фраза виконує емоційно-смыслову і естетичну функцію.

З 1943 року Ю.Керекеш, як і його друзі К.Галас та Й.Архій, повністю переходить на українську мову, яка відповідає природі його світовідчуття. В Ужгороді вийшла колективна збірка цих авторів – «Перед Сходом», яка зчинила переполох у таборі місцевих русофілів. Керекеша, Галаса і Архія стали шельмувати як «изменников». І не лише в роки окупації, але й після визволення – у період зловісної сталінщини. Доноси, цькування та вимоги «каятися» за любов до свого народу спричинилися до того, що К.Галас і Й.Архій відійшли від поетичного слова взагалі, а Ю.Керекеш замовк на ціле десятиліття. А тоді – в українських віршах поета значно багатшим став поетичний словник, ширше коло асоціацій, розмаїтіший синтаксис. Про це дає підстави говорити лірична поема «Curriculum vitae» (лат. опис життя).

Поема сповнена світлою любов'ю до рідного краю, тугою за синіми горами і роздоллям зелені, радісними споминами про часи дитинства. Елегійні образи низеньких хат, зболених Карпат, «краю у вінку терновім», сумних і самотніх лелек відсувають на другий план привітний бір, солов'їний щебіт, ярові косиці, прозора тїнь хмарин «на сірій латці ораниці», ясний і чесний полудень, «повітря, мов ріка намист», різнобарвне поле, золоті хліби, ніжні мотилі. Спогади на чужині про рідний край – бальзам для молодої душі, її надія і порятунк. Вони підтримували Ю.Керекеша у важкі хвилини в чужому оточенні.

Оживаючи в пам'яті, спогади пробуджували бажання працювати для народу до згину.

*Хотів би литися на ниви,
На села мовчазних Карпат
Потоком щастя незрадливим,
Який не відає загат.*

*В гірські захмурені долини
Хай лине світла течія.
З чола журної Верховини
Хотів би стерти зморшки я [6, 42].*

Як уже відзначилося, у повоєнні роки Ю.Керекеш не з своєї вини на довгий час відійшов від поезії. Згодом його справжнім покликанням стала проза. Але і в прозі він залишався поетом. Поетичний хист давав про себе знати в оповіданнях, картинах, романах, п'єсах. Вірші писав рідко, рідко з'являлися вони й на сторінках періодики. Займався перекладами. Вони представлені у збірниках «Пісні з-над Печори» (1975), «Я тобі дарую пісню» (1976), «З-під гірського неба» (1977), «Ранок над Ежвою» (1981), «Випробування» (1986).

Кілька десятків оригінальних поетичних творів написав Ю.Керекеш у другій половині 70-х років. Були у них милі для кожної людини в поважному віці спомини про дитинство, найдорожчих і найрідніших людей, овіяні елегійним смутком, бо дитинство і молодість відійшли назавжди й уже ніколи не повернуться. І тому таке щире і природне звернення поета:

*О доле, дай хоча б у сні
У дні пройдеши повертати.
«Моє дитинство» [6, 57].*

У снах, в уяві з'являється дорогий серцю образ матері, жвавої, меткої, як вогонь. Запамятав її у зимові вечори за тканням. Упродовж багатьох десятиліть чує Ю.Керекеш мелодію ниток-струн, вони тремтять-бринять «у старинці берда», а хату наповнює запах мочила й стебел коноплі («Зима»).

Улюбленим образом повоєнної лірики Ю.Керекеша є образ вогню. Це символ правди, світла, безсмертя, очищення. «Чисте все, що крізь вогонь пробігло» («Слід вогню»). Вогонь здатний знищити морок і п'їтьму.

З вогнем споріднені образи проміння і зір. Ті, що залишають по собі добрі справи, схожі, на думку поета, «на дальні зорі променисті» («Схожим будь на дальні зорі променисті»). Він закликає нас йти «крізь терни до зірок» («Шлях до зірок»).

Наше бурхливе динамічне життя шукає жанру оперативного, короткого. Таким є афоризм. З тією, за словами Ю.Керекеша, «дотепною іскринкою людської мудрості» він зблизився, будучи учнем Мукачівської гімназії. Ті, що найбільше припали до душі, записував в окремий зошит, зачував напам'ять. З часом вони стерлися з пам'яті, запам'ятався лише їх автор – давньо-китайський філософ Конфуцій. Уже будучи відомим автором прозових творів, Ю.Керекеш

згадав про улюблений міні-жанр. Дав йому ім'я дробинки.

Дробинки поета протягом багатьох літ з'являлися на сторінках місцевої періодики. Назбиралося їх більше восьми сотень. Настала пора зібрати і видати окремою книжкою. Думки-дробинки з нетерпінням чекали розпаду Радянського Союзу і появи незалежної України, бо багато з них були спрямовані проти тоталітарного режиму. У 2006 році з'явилися вони під назвою «Думки-дробинки». «Дробинки, – зазначає Ю.Керекеш, – це від слова «дрібний», але й від слова «дріб» (дрібні свинцеві кульки для стрільби з мисливської рушниці). Отже, я задумав свої «дробинки» не лише як дрібні, стислі, але й різкі, дошкульні, в'дливі» [5, 3].

Афоризм називають «прислів'ям інтелектуалів». Будучи необмеженими тематично, афоризми легко синтезуються з іншими жанрами – епітафіями, пародіями, прислів'ями, приказками, парадоксами, каламбурами, епіграмами. Афоризми узагальнюють досвід людини в різних сферах життя, тому ніколи не втрачають своєї актуальності, свого просвітницького значення. Ю.Керекеш уклав їх за тематикою. Зробити це було нелегко, бо перешкоджала в багатьох випадках, за словами письменника, «багатозначність цього жанру». Розміщення афоризмів за тематикою полегшує їх сприйняття і засвоєння.

Значна частина афоризмів Ю.Керекеша присвячена проблемам добра і зла, щастя і нещастя, любові і дружби. Нерідко вони мають форму побажань, повчань: «Роби добро близьким, щоб їх не віддалити, / І ворогам, щоб їх до себе прихилити» [4, 96]. Прощай усім, хто завинив тобі, / Лиш не прощай собі» [4, 98].

У пошані кожного народу – законність і свобода. Має рацію Ю.Керекеш, що «Людина може жити гідно / Лиш тоді, коли свободна» [4, 11]. «Свобода там, де совість верховодить», «На колінах можуть жити / Люди, духом і умом убогі» [4, 12]. Дух вольності у заклик: «Будьмо смілі, гордовиті, / Колінкуймо тільки перед Богом!» [4, 12].

Свобода – умова людського щастя. «Де закон не має сили, / Там нема людей щасливих» [4, 15]. «Де закони не діють, там чекай тиранію» [4, 14].

Звеличуючи любов до рідної землі, Ю.Керекеш найчастіше використовує афоризми-заклики: «День чи ніч чекає Україну – // Будь їй вірний до загину» [4, 79]. «Плекаймо всі фізичну та духовну силу, / Щоб захистити Україну милу» [4, 81], «Українці, не чекайте // Порятунку з неба, // Всю надію покладайте // Лиш на себе!» [4, 82].

А це порада тим, що шукають щастя на чужині: «Немає щастя й долі в чужині – / Пускай коріння в рідній стороні» [4, 81]. Афоризм-

сентенція: «Часом важче для Вітчизни жити, // Ніж за неї в чистім полі // Голову зложити» [4, 80].

Втіленням дійового патріотизму Ю.Керекеш вважає подвиг воїнів УПА. Їм присвячені епітафії-монолози. Ось один із них:

*Україно, ненько любя,
Я в бою за тебе впав,
Щоб тебе уже ніколи
Лютий ворог не топтав
«На могилі воїнів УПА»* [4, 138].

Тим, що проклинають Україну, чекаючи від неї милостиню, поет адресує різке запитання:

*А ти подумав, песький сину,
Що ти зробив для неї?* [4, 79].

Виявом патріотизму Ю.Керекеш вважав любов до рідної мови. У багатьох афоризмах звучать заклики поета берегти її, як найдорожчий скарб.

Якщо живеш ти в ріднім краї, в отчій хаті,

*То гріх великий рідну мову забувати.
Коли ж поїдеши ти в чужий далекий край,
То й там, як скарб безцінний, зберігай!* [4, 82].

Багато афоризмів Ю.Керекеша мають форму риторичних запитань: «Чи ті крадії у тюрму колись сядуть, / Що мають високу державну посаду?» «Чи був десь начальник, який би з досади // Сказав: «Я не гідний своєї посади?»» [4, 37].

Значна частина афоризмів Ю.Керекеша присвячена проблемам добра і зла, щастя і нещастя, любові і дружби. Нерідко вони мають форму повчань:

*Душа твоя хай буде співчутлива
І щедра, як у доброго царя, –
Рука твоя хай буде бережлива,
Як у розсудливого скупаря* [4, 96].

Квінтесенцією народної мудрості є думки поета про дружбу: «Неважко за друга померти, / А важко такого знайти, / Щоб вартий великої жертви». «Усі – товариші, / А друзів – ні душі» [4, 121]. Є в цих думках-дробинках елегантна прага за безкорисливими людськими стосунками, що іменуються дружбою.

Є в афористиці Ю.Керекеша гіркі істини, що приходять з життєвим досвідом, частіше на схилі літ:

*В житті, напевно, кожен з нас
Таких періодів зазнає:
Дитинство, зрілість і той час,
Коли усі втішають нас:
«Ти це прекрасно виглядаєш!»* [4, 130].

А ще мрія про державу з порядними, розумними, справедливими керівниками. І таке щиросердне звернення до Всевишнього від імені усіх нас:

*Господи, не дай нам більше
Жити при такій системі,
Де країною керують
Дурні, деспоти, нікчеми* [4, 40].

Воно продиктоване нашим гірким багатовіковим досвідом.

У дробинках Ю.Керекеша – конкретні факти життя нашої держави. Серед них – парадокс часів Радянського Союзу:

*Народи зближувались так рішуче,
Що зіткнення здавалось неминучим* [4, 93].

А про горезвісну діяльність НКВС і КДБ слово поета дошкульне і в'їдливе:

*На лацкані у нього ордени
За те, що нищив винних без вини,
Ще й пенсія велика, різні пільги
І шана недобитих підневільних
Герой НКВС і КДБ* [4, 62].

Це сумні реалії нашої доби. Дістається від поета і войовничим релігійникам, що «За віру інших... готові вбити, / Хоч віра учить ближнього любити». Їм адресований докір:

*Нарешті маєте свободу совісті,
Пора вже мати й трохи совісті,
Бо християнам аж ніяк не гоже
Зчиняти бійку в храмі божім* [4, 98].

Дух часу передають афоризми про депутата, який до виборів годує електорат обіцянками-цяцьками, а сівши у депутатське крісло, дбає лише про власну кишеню, використовуючи так звану недоторканість. Такий, за словами Ю.Керекеша, «До виборів – трибун, / По виборах – хапун» [4, 55].

Є у депутатському корпусі такі, що живуть за принципом «моя хата скраю». Вони зневажають борню, не розкривають рота «ні проти тих, що «за», / Ні проти тих, що «проти» [3, 56].

Протиприродним явищем є для Ю.Керекеша удавана смиренність, що має «вдачу зміїну», лицемірство. Про того, що живе за подвійними стандартами, поет каже: «Він тим у ноги кидався проворно, / Кого не міг схопить за горло» [4, 91].

З позиції народної моралі оцінює автор ледарів, трутнів, дармоїдів. Його афористика має потужний морально-етичний заряд. Вона таврує усе, що суперечить народній моралі: зарозумілість, кар'єризм, деспотизм, нікчемність, хабарництво, угодовство. Слово поета образне, дотепне, дошкульне, звучить природно, невимушено:

*Він так сухим виходив із води,
Що інших затихав туди* [4, 44].

Це про кар'єристів, які для досягнення мети не гребують нічим.

Матеріал для афористики дає багатий і розмаїтий світ природи:

*Істинний гриб ховається в куцах –
Отруйний прагне бути на очах* [4, 42].

В афоризмах, що мають форму байок, Ю.Керекеш використовує алегоричні образи.

*Ведмідь Лисиці дав роботу гарну:
Послав її охоронять пташарню* [4, 101].

Це про кадрову політику.

Окремі міні-байки побудовані на парадоксах:

Зозуля пише для птахів трактат

Про те, як їм висиджують пташат [4, 101].

У світі природи Ю.Керекеш знаходить приклади для наслідування:

*Жоден звір, ні птах, ні гад,
Навіть за лихих обставин
Не дає своїх малят
На утримання держави.*

«Приклад для людей» [4, 128].

Ю.Керекеш вдало поєднує публіцистичність з філософічністю. Як аксіому сприймаємо твердження поета: «Споконвіків ведеться так у світі: / Ніщо не можна двічі відчинити» [4, 22].

Як у житті, так і в мистецтві автор цінує чесність, правдивість і щирість. Талановита людина, на думку поета, – самокритична, вимоглива до себе: «Тільки сильні мають здатність визнавати власну слабкість» [4, 110].

З іронією говорить поет про сановних лауреатів, у творах яких «змістовні лиш цитати», і про тих гордих писак, що не визнають самоцензури. Він не сприймає у літературі фальшивої пустодзвонності, бездарної імітації думок і переживань. На думку поета, «У словах, як у воді, до речі, / Можна утопить хороші речі» [4, 67]. Тільки той твір, який зворушує читача, може називатися поезією. Понад усе цінує твори, у яких «привілля змісту», а словам тісно. А ще болить душа, коли талант не помічають вчасно. Тоді з'являється сумовите: «Буває, помічають зірку ясну / Тоді, коли вона уже погасла» [4, 104].

Лірика Ю.Керекеша 90-х років пройнята тривогою за долю України, тривога ця небезпідставна, бо безрідні нівечать державу, сіють розлад і розбій, готові задушити її, в обіймах «глитнути з патрохами». Поет розуміє, що «Трудніший шлях Вкраїни у грядуще, / Ніж на Голгофу страдна путь Христа», «Перевертням, хапугам, чинодралам», що прорвались «у столичний білий дім», «Україна не до серця». Згадуючи, що «Колись Син Божий батоном із храму / Повиганяв мінял і торгашів», Ю.Керекеш звертається з проханням до Всевишнього навчити нас розпізнавати, «Де сизий голуб, а де чорний крук, / Щоб доморошені дегенерати / Не вирвали б свободу з наших рук» [6, 62]. Оскільки сила народу у його єдності, закономірний заклик:

*Народе мій, нарешті стань єдиним,
Суцільним, наче камінь-моноліт, -
Здивуй себе, здивуй цим чудом світ –
І піднесеться духом Україна,
Підніме голову козацький рід.
І вже ніхто ходи його не спинить,
І в лузі буйно зацвіте калина
На безліч літ! На безліч літ!
«У сподіванні чуда»* [6, 62 – 63].

Ю.Керекеш закликає нас усвідомити обов'язок перед Вітчизною, її минулим і майбутнім. Слово його пристрасне, вибухове, народжене тривогою за незалежнення держави, сповнене глибоким хвилюванням за оте тривале державотворення, драматизм, нестримна лавина переживань і нестримне поетичне дихання.

З гнівом говорить Ю.Керекеш про відсутність в українців національної гідності і гордості про рабську психологію. Ятрить душу відступництво, дух рабства, відступництва: «Не вільні ми. Ми ще раби // Ярмо ще муляє нам в'язи» [6, 76].

Поет нагадував, що українцям не варто покладатися ні на заморських багачів, ні на північного сусіда, а

*Самим свої орати перелогі
І вже без чвар і без сварок
Дійти крізь терни до зірок
«Шлях до зірок» [6, 73].*

Символом волі, патріотизму і національної гідності є для поета Шевченко. На думку Ю.Керекеша, безсмертний образ Кобзаря завжди спонукатиме українців до діяння, до державотворчості. Устами українського народу поет клянеться Шевченкові підняти Україну з колін, не дати себе більше уярмити, здолати навісні злидні і так любити «Вітчизну світанкову», як любив її Тарас («Клятва Тарасові»).

Щирі слова вдячності Ю.Керекеш знаходив і для своїх сучасників, які боролися за державність України, збагачували її духовність і культуру. Такими є багаторічний в'язень

радянських концтаборів Микола Бандусяк («Пам'яті Миколи Бандусяка»), видатний карпатознавець, професор Пряшівського університету Олена Рудловчак («Дорога пані Олено!»). Звертаючись до молодого покоління, Ю.Керекеш закликав робити усе, щоб бути схожими на «дальні зорі променисті», «Вони давним-давно погасли, // А промінь їх віки й віки // Землякам сятиме незгасно» [6, 54].

На схилі літ Ю.Керекеш часто згадував дитинство, юність, гостро відчував плинність часу, неминучий відхід за межу життя. Жило в душі його гріке усвідомлення, що невдовзі «спокій груди примулить», «В серці ущухне кров», і він перейде в минуле. Та понад усе його хвилювала доля України, її «дивовідного» слова.

У доробку поета багато віршів гостро соціальних, політично заангажованих. І це не дивно, адже він був активним просвітянином, багаторічним керівником, організатором пластового руху на Закарпатті. До речі, поет був автором «Пісні закарпатських пластунів».

Поезію Ю.Керекеша сприймаєш як літописання вразливої, глибоко національної душі, яка зазнала немало образ, кривд, а щастя, радощі, втіхи – поки що в дорозі, але неодмінно прийдуть, бо наш народ і його кращі сини того заслужили.

Упродовж шести десятиліть шукав Ю.Керекеш, один із будівничих нашої національної культури, відповіді на глобальні проблеми: добро і зло, любов і ненависть, правда і кривда, краса і потворність. У літературі він завжди йшов дорогою прямою.

Література

1. Архій Й., Барвінок Ю., Вершан К. Перед Сходом. – Ужгород, 1943. – 48 с.
2. Балега Ю. Поезія опору і боротьби // Віщій вогонь. Збірник поезій 1939 – 1944 рр. – Ужгород, 1974. – С. 285 – 299.
3. Керекеш Юрій Юрійович // Віщій вогонь. Збірник поезій 1939 – 1944 рр. – Ужгород, 1974. – С. 151 – 163.
4. Керекеш Юрій. Думки-дробинки. – Ужгород, 2006. – 173 с.
5. Керекеш Юрій. Невеликий трактат про афоризми // Думки-дробинки. – Ужгород, 2006. – С. 3 – 7.
6. Керекеш Юрій. Від пісні до жарту. – Ужгород, 2007. – 180 с.
7. Скунець П. Ким не став і ким став Юрій Керекеш // Юрій Керекеш. Думки-дробинки. – Ужгород, 2006. – 173 с.
8. Ференц Н. Поетичне небо Юрія Керекеша // Від пісні до жарту. – Ужгород, 2007. – С. 3 – 16.

Ференц Надія Станіславівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури УжНУ